

„Az emberi emlékezés: Isten csodája.”

(John Lukacs, 2018.10.28.)

Az emlékezés esztétikája

Botos Máté

Az emlékezés: tudatos cselekvés. A történelem pedig nem más, mint a múlt emlékezete. Habár e két lukácsi maximából mint premisszából kiindulva azt is levezethetnénk, hogy a létezés ontológiai bizonyítéka nem csak a gondolkodás, de az emlékezés is (mi több: „az emlékezés a gondolkodást formálja”, ahogy Lukács fogalmazott), én most mégsem erre helyezném a hangsúlyt. John Lukacs egyik legfigyelemreméltóbb történetfilozófiai megfigyelése ugyanis nem a tárgyra, hanem a módra vonatkozik. Ahogyan az emlékezésben sem az a lényeges, hogy mire, hanem hogy miként gondolunk egy eseményre, egy jelenségre, egy élményre, egy személyre, ugyanígy a történelem írásában is a szubjektív elem kiemelése a legfontosabb. Lukács János úgy látta, hogy az objektív igazság emberi léptékkal megismerhetetlen, ennél fogva annak van valódi jelentősége, hogy adott kérdésben állást foglaló szakembernek, azaz a történésznek mi a véleménye, amelyet minél többen osztanak, annál általánosabbnak tűnik – bár ettől sem válik abszolúttá a szakmai vélemény. A történelem azonban mélyebb és összetettebb annál, amit a történész összefoglalhat belőle, következésképp a valóságból csak azt ismerhetjük meg, amit más láttat velünk (ezt árnyalja az is, hogy az olvasó maga mit érzékel mindebből), így valójában belátáson is alapulhat annak igazolása, hogy kevésbé lényeges az, amit érdeklődésünk tárgyáról (vagy bizonyos esetekben inkább: alanyáról) tudhatunk, ahhoz képest, hogy hogyan viszonyulunk hozzá. Márpedig az ember gyakrabban inkább érzelmileg viszonyul mindenhez, mint racionalitására támaszkodva, ezért a történész Lukacs szerint kénytelen empátiával fordulni vizsgálata tárgyához. Ez a viszony voltaképpen elsődlegessé válik akkor, amikor a történész a maga szubjektív értékítéletét igyekszik befogadni egy másik szubjektív értékelő, az olvasó.

Az emlékezés természeténél fogva szubjektív műfaj, ám ez az oksági összefüggésekre vonatkozó igényt semmilyen mértékben nem zárja ki. Ebben benne foglaltatik az egyes részletek hangsúlyozása, esetleg jelentéktelennek ítéltése. Hiszen „nem csak bizonyítékokból áll a történelem”, amint azt ő fogalmazta. A szubjektív tevékenység szükségszerűen magában hordja a tévedés lehetőségét, de azt is, hogy az egyes összefüggések, események, jelenségek vagy más témák értékelése milyen reakciót vált ki az olvasóból.

Mivel a mai kor embere szinte szomjazza a múltra vonatkozó ismereteket, a történész egyik feladata az, hogy ezt a „vérünkbe ivódott” igényt kielégítse. A történész interpretációja tehát az olvasóközönség múltiról való gondolkodását szolgálja ki és alakítja, mintegy a kollektív emlékezésnek mint tudatos cselekvésnek kifejeződéséeként. Hiszen – mondja Lukacs – a történetírásnak nincs saját nyelve, így a szerző ugyan használhat szakmai kifejezéseket, de a legfontosabb közlendőit közérthetően kell megfogalmazza. A múlthoz azonban, mint a személyes emlékekhez, ugyanakkor nem lehet olyan közönséges módon viszonyulni, mint a hétköznapihoz és az azokhoz kötődő eseményekhez. Az, hogy milyen szavakat használ a szerző, kifejezi a téma iránti tiszteletét, egyfajta tolmácsi-

értelmezői érettségét, alkalmasságát. Lukacs empátiával átítatott és irodalmi igényességgel írott művei, mindenkor kényes pontossággal használt szavai, jellegzetes betoldott mellékmondatai ezt támasztják alá, hiszen mindezek bármely művét élvezhetővé és olvasmányossá teszik. Nem csak a Történelmi Hitler, vagy a Párviadal, de a személyes vallomásai vagy útirajzai is ezekért az igényes, szubjektív, átélt és átérzett múltat tükröző megközelítései miatt vívták ki a közönség tetszését. John Lukacs szinte szépírója volt a történelemnek. (Egy beszélgetésünk során elmondtam, mennyire kedveltem az „Évek...” című írását, amit ő helytelenített. Számomra apró diadal volt, hogy amikor egy hét múlva újra beszélünk, visszavonta ezt a véleményét.)

„A történetírás sok tekintetben erkölcsi munka” – mondta egy alkalommal. Ezért aztán az, hogy milyen emelkedett, vagy éppen alantas módon fogalmazzuk meg véleményünket valakiről vagy valamiről, végső értelemben rólunk mond ítéletet. Amennyiben az emlékezés – Descartes véleményével ellentétben – nem képesség, hanem tudatos cselekvés, akkor ehhez a „csodához” az embernek fel kell nőni. Empátia nélkül csorba az emlékezés és méltatlan a történetírás. Ezért tehát az emlékezésnek és annak kifejezésének – a történetírásnak is – emelkedettnek kell lennie. Így és ezáltal válik hitelessé maga az emlékező, s a történetírás is így válik kalokagathiává – az erkölcsi nemesség a szöveg szépségében, pontosságában és olvasmányosságában mutatkozik meg. Lukács János és a kitágult történelmi tudat egyaránt ezt állítja magas mércéül minden jóakarátú ember – szerző vagy olvasó – elé. Az emlékezés így tehát bizonyos értelemben: megszentelődés. S amíg olvassuk őt, őrá is emlékezünk, és – talán nem túlzás ezt állítani – olyasmit teszünk, amit a régiek a „tiszteletreméltó” kifejezéssel illettek. („*Ἐς κιάλtsάτοκ Ὑρunkhoz háρομυλ: Κύριε ἐλέησον. Χριστὲ ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον.*”)